

Nume de animale în tradiția biblică românească. Termeni zoonimici neatestați în dicționarele limbii române

Cristina-Mariana Cărăbuș
Academia Română, Filiala Iași

Résumé: Cet étude se réfère aux zoonymes qui ne sont pas certifiés par les dictionnaires de la langue roumaine. Dans notre démarche on a fait appel aux éditions bibliques depuis XVIe siècle jusqu'au XXe siècle. Au début, on a discuté quelques repères théoriques sur le sens et on a défini le sens. Puis on a fait l'inventaire des zoonymes après l'étymologie et après la première attestation.

Mots-clés: zoonymes, animal, première attestation, etymologie, tradition biblique roumaine.

Prezentul articol este o parte a capitolului al V-lea al tezei mele de doctorat care s-a intitulat *Nume de animale în tradiția biblică românească* și a fost coordonată de domnul prof. univ. dr. Eugen Muneanu, fiind susținută pe 29 septembrie 2012 la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Am fost selectată de domnul profesor pe considerentul că, fiind absolventă de limbi clasice, voi duce la bun sfârșit această dificilă temă de cercetare. Rezultatele cercetării au fost posibile cu sprijinul și răbdarea arătată de domnul profesor pe parcursul celor trei ani. În debutul cercetării, am pornit de la câteva întrebări esențiale, ce au constituit apoi capitole sau subcapitole ale lucrării: ce nume de animale se întâlnesc în tradiția biblică românească, care este importanța animalelor în viața religioasă, dacă pot fi structurabile denumirile pentru animale într-un câmp lexical-semantic și cum au fost traduse denumirile pentru animale în versiunile biblice românești.

Lexicologia este știința lingvisticii care se ocupă de sistemul lexical al limbii, mai precis de „felul cum este organizat, cum funcționează, cum se schimbă și cum se îmbogățește vocabularul unei limbi” (Șerban, Evseev 1978: 13, cf. Toma 2004: 78). Lexicul¹ e definit ca totalitatea cuvintelor dintr-o limbă, iar cuvântul ca unitate minimală dotată cu sens, adică cu o valoare semantică, deoarece el desemnează o

¹ Deși termenii *lexic* și *vocabular* sunt sinonimi, există lingviști care fac distincție între aceștia, considerând că lexicul face referire la aspectul general al limbii, iar vocabularul are în vedere aspectul particular (Groza 2004: 38-39). Noi, însă, nu vom face această distincție, luând în considerare faptul că cei doi termeni sunt sinonime perfecte.

noțiune. Orice cuvânt are, în componența sa, două laturi: *forma sonoră* (s e m n i f i c a n t) și *sensul* (s e m n i f i c a t). *Sensul* este considerat fie ca „l'ensemble de représentations susceptibles d'être suggérées par l'énoncé de ce mot”, fie ca „l'ensemble de représentations suggérées en fait par le mot dans un cas donné” (Marouzeau 1951: 206). Cuvântul implică și o reflectare a factorilor lingviști și a celor extralingvistici. În dicționare, ne sunt prezentate relațiile dintre un cuvânt și o clasă de obiecte (referent) (Bidu-Vrânceanu, Forăscu 1988: 11). Procesul prin care i se atribuie unui referent un nume se numește *denominație* (de pildă, *boaghe* se referă la ‘pasărea numită bufniță’). Denominația are în vedere „stabilirea unei relații dintre un semn și un referent real, prin conceptualizare sau printr-o reducere selectivă a trăsăturilor caracteristice” (DȘL: 159). În cazul cuvântului *oaie*, trebuie să distingem, mai întâi, faptul că acesta desemnează, la nivelul general al cunoașterii, ‘o ființă’ și nu ‘un obiect’. Apoi, trebuie să identificăm, la nivelul cunoașterii datelor extralingvistice, că acest lexem desemnează ‘un animal domestic rumegător’, ‘femela berbecului după ce a ajuns la maturitate’ sau ‘femelă sau masculul, crescut pentru lână, lapte și carne’, ‘denumire științifică - *Ovis aries*’. Se observă că, prin adăugarea acestor sensuri, recurgem la un alt nivel al cunoașterii cuvântului, nivel influențat de factori extralingvistici. Comparând aceste sensuri, vorbitorul va trebui să rețină doar datele concrete, care diferențiază și definesc cel mai bine relațiile dintre cuvinte. Dacă ar fi să ținem cont de distincția făcută de DȘL: 159, atunci ar trebui să spunem că denominația naturală este *oaie*, iar cea artificială (științifică) este *Ovis aries*.

Inventariind numele de animale în câteva ediții succesive ale *Bibliei*, atât parțiale (PH, PS.SCH., CV, PS.SL.-ROM., PO, NTB 1648, DOS.PS.V., DOS.PS.2007, Ms.45, Ms.4389), cât și integrale (BB 1688, B 1795, B 1991), ne propunem să realizăm analiza lexicală a unor nume de animale în timp, în cadrul unor etape istorice diferite din evoluția limbii române literare, punând în evidență, în măsura posibilităților, dinamica sensurilor acestor termeni. Inventarul nostru se structurează în funcție de *criteriul etimologic*² și de *criteriul primei atestări*. Ne vom opri atenția asupra cuvintelor din cele 13 texte biblice consultate care sunt cunoscute vorbitorilor comuni și asupra unor termeni neatestați în dicționare care au dispărut din limba română literară actuală. Inventarul nostru, realizat în ordine alfabetică și în funcție de originea cuvintelor, va avea următoarea structură: cuvântul-titlu (toate cuvintele³ întâlnite în versiunile biblice

² Cuvintele moștenite (care fac parte din stratul limbii române), cuvintele autohtone (ce aparțin substratului limbii române), dar și cele împrumutate (care formează adstratul limbii române) au *etimologie externă*, iar cele care s-au format în limbă de la cuvintele existente deja au *etimologie internă*. Cuvintele care provin din două sau mai multe limbi au *etimologie multiplă* (cf. Groza 2004: 82-83).

³ Au fost analizate împreună substantivele feminine care au același radical cu forma de masculin (de exemplu *asin*, *asină* sau *leu*, *leoaică*). Toate cuvintele-titlu apar cu formă nearticulată.

analizate, inclusiv sinonimele acestora), accentul⁴, indicarea clasei gramaticale, etimologia și, în măsura posibilităților, indicarea denumirii științifice, sensul din dicționarele consultate, exemple ilustrative⁵, precizarea sursei citărilor, precum și unele explicații și comentarii cu privire la zoonimul respectiv.

Vom încerca să clasificăm zoonimele din textele biblice studiate astfel: 1. cuvinte moștenite (de origine latină) (55 de lexeme): *albină, arete, arici, armăsar, asin, berbec, bou, broască, cal, capră, car(în), căprioară, câine, cerb, corb, cuc, furnică, găină, ied, iepure, junc, lăcustă, leu, lup, mascur, miel, mistreț, muscă, noaten, oaie, păduche, pasăre, păun, pescar, pește, porc, porumb, potârniche, pui, scroafă, șarpe, șoarece, taur, tăun, turturea, țânțar, urs, vacă, vier, vierme, viespe, viperă, vișel, vulpe, vultur*; 2. cuvinte autohtone (de origine traco-dacă) (11 lexeme): *balaur⁶, barză⁷, ciută, măgar⁸, mânăz, năpârcă, pupăză, șopârlă, țap, vâțui, viedzure*; 3. cuvinte împrumutate (66 de lexeme): a. cuvinte de origine greacă, pătrunse în limba română direct sau prin filieră slavă (13 lexeme): *aspidă, cămilă, cămilopardos, chit(os), erodiu, gripsor, omidă, onagru, onochentavru, pardos, schimen, vasilisc, vrub*; b. cuvinte de origine slavă (veche slavă, bulgară, rusă, sârbă sau sârbo-croată, ucraineană, ruteană și polonă) (27 de lexeme): *babiță, batcă, bătlan, bivol, bubai, cărstei, cărtiță, cocor, cocoș, colun, dihor, inorog, jder, lebădă, liliac, molie, mușiță, neiasită, pajăre, păianjen, prepeliță, scorpie, sobol, stârc, vrabie, zîmburu, zmeu*; c. cuvinte de origine turcă (2 lexeme): *catâr, pil⁹*; d. cuvinte de origine maghiară (5 lexeme): *boagbe, coroi, guz(iu), șoim, uliur*; e. cuvinte de origine franceză (7 lexeme): *antilopă, dragon, dromader, elefant, gazelă, panteră, șacal*; f. cuvinte cu origine multiplă (11 lexeme): *caie, cameleon, crocodil, hipopotam, ibis, leopard, leviatan, pelican, salamandră, struț, unicorn*; g. cuvinte de origine

⁴ Accentul l-am stabilit în conformitate cu următoarele dicționare: DER, DLR, TDRG și DOOM².

⁵ Vom avea în vedere, în primul rând, sensul propriu, însă, unde este cazul, și sensul figurat.

⁶ Unii consideră termenul *balaur* ca element autohton (dacoromân), prin comparare cu albaneza (Brâncuș 1983: 32-34; Densusianu 1961: 35; Dimitrescu 1978: 70-71; Ionescu 1985: 37-38; Mihăilă 1974: 74; Mihăilă 2006: 24; Russu 1970: 133; ȘĂINEANU, s.v.), însă Ivănescu 2000: 259-260, DA, DER și TDRG îl consideră cu origine necunoscută. CIHAC II, s.v., optează pentru o etimologie sârbo-croată cf. *blavor, blavur, blaor, blor*. Noi vom opta pentru varianta autohtonă.

⁷ În timp ce unii îl consideră cuvânt autohton (Brâncuș 1983: 37-40; Dimitrescu 1978: 70-71; Ionescu 1985: 41; ILR II: 336, Philippide II: 698; Mihăilă 2006: 25; Russu 1970: 138), DA și TDRG îl consideră un adjectiv substantivat, cu origine probabilă, fiind la început atributul speciei celei albe de *berze*, cf. alb. *barθ*, *-de* „alb, -ă”. CIHAC II, s.v., consideră că acesta este un element slav, cf. pol. *bag*, rus. *buzanū*. DER este de părere că acest cuvânt este obscur, probabil din lat. **gardea*, în loc de *ardea* ‘bătlan’. Noi luăm în considerare originea autohtonă.

⁸ Cuvântul *măgar* este considerat autohton (Mihăilă 2006: 25, 29, ILR II: 345), cu origine probabilă, apropiată de alb. *gomar* (Dimitrescu 1978: 72; TDRG, CADE), ca împrumut din slavă (< bulg. și srb. *magare*) și albaneză *magar* (Ivănescu 2000: 428).

⁹ Termenul *pil* nu e atestat în DLR, deși TDRG îl atestă cu sens de ‘elefant’ în BB 1688 și Dosoftei, VS. DA atestă, totuși, termenul *fil* cu sensul de ‘elefant’, acesta având etimologie turcă.

germană (1 lexem): *cârlan*¹⁰; 4. cuvinte cu etimologie probabilă / necunoscută (9 lexeme): *bogză, brehnace, chișoran, corlă, herete, maimuță, melc, șomâc, șorliță*; 5. cuvinte formate pe teren românesc / cu origine onomatopeică (18 lexeme): *bufniță, bubă, cărăbuș*¹¹, *cioară*¹², *ciub, cocostârc, cucuvea, gligan, hubureș, lipitoare, măță, mășcoi*¹³, *nevăstuică, pisică, rândunică, șobolan, telegar, uligaie*.

O a doua clasificare a termenilor animalieri vizează criteriul primei atestări¹⁴: a. termeni din secolul al XIII-lea: *bou* (1235 DRAGANU), *cuc* (1203 DRAGANU); b. termeni din secolul al XIV-lea: *căprioară* (1337 SUCIU I, 126), *cocor* (1300 DOR), *oaie* (1341 SUCIU II, 5), *pardos* (1480 DERS), *urs* (1318 DLRV 171); c. termeni din secolul al XV-lea: *balaur*¹⁵ (1480 DRHA), *berbec* (1443 DLRV), *bubai* (1491 DOR), *capră* (1425 BGL), *cămilă* (1438 DRHA), *cârlan* (1429 DLRV), *cioară* (1442 DERS), *colun* (1482 DERS), *corb* (1444 SUCIU, II, 355), *coroi* (1462 STEFANELLI, I, 67), *hubureș* (1453 DERS), *jder* (1422 DERS), *luș* (1444 DRAGANU 251), *mânș* (1443 BGL), *noaten* (1463 BGL 180), *păun* (1483 DERS), *porc* (1421 DERS), *pui* (1453 DERS), *scroafă* (1439 DRĂGANU 313), *stârc* (1499 DERS), *șoim* (1467 DERS), *șopârlă* (1483 DERS), *taur* (1475 DERS), *țap* (1499 DERS), *uliu* (1448 DERS), *vacă* (1438 DRAGANU 313), *viedzure* (1492 DERS), *vișel* (1499 DERS), *vrabie* (1465 DRHB I, 220), *vulpe* (1449 DERS); d. termeni din secolul al XVI-lea: *albină*¹⁶ (PS. SCH.,

¹⁰ Termenul are o etimologie controversată, printre care și cea săsească (germană) și provine de la cuvântul săsesc *gerlenke* ‘animal de un an’. Acest termen a pătruns în graiurile din Transilvania înainte de 1400, iar în cele din Moldova la începutul secolului al XV-lea, probabil, datorită emigranților români din Transilvania (Arvinte 2002: 199). DLR îl consideră cu etimologie necunoscută (probabil slav **kerdlan* ‘miel sau cal care intră în cârd’ sau din **cârnar(e)* care ar fi lat. *carnalis* ‘din carne’; *miel cârlan* adecă ‘cârnos’ s-ar fi zis mai întâi mieilor ținuți pentru prăsilă). TDRG, de asemenea, admite tot origine necunoscută, probabil din magh. *kerlan(y)*.

¹¹ Deși CIHAC I, îl consideră ca fiind cu origine multiplă lat. *scarabaenus*, fr. scarabée; alb. karabașë, totuși există dicționare care îi dau altă etimologie: PUȘCARIU: 25, pe lângă originea latină, dă și originea alb. *karabașë* ‘schwarzer Käfer’ (< türk. *karu* ‘schwarz’, *baş* ‘Kopf’). Și TDRG propune etimologie latină *carabus* (gr. *κάραβος*), dar și pe cea din DLR Sensul acestui cuvânt, în latină (*carabus*, -i), era ‘rac de mare’ (cf. GUȚU). Noi vom opta, în cazul acestui termen, pentru etimologia propusă de DLR, care îl consideră cuvânt format pe teritoriu românesc cu sufixul -*uș* de la cuvântul *carab(aș)*.

¹² În timp ce DA îl consideră de origine onomatopeică apropiat de alb. *sorë* și friaul. *čore*, există și păreri că ar fi cu origine obscură (Ivănescu 2000: 259-260) sau autohton (Brâncuș 1983: 61, ILR II: 339, DLRV).

¹³ Cuvântul *mășcoi* este socotit un derivat de la *mășc*, considerat autohton (ILR II: 346, Ivănescu 2000: 259-260, Mihăilă 2006: 25; Ionescu 1985: 135-137, 160 - provine direct din albaneză), de origine slavă (CIHAC II, Russu 1970: 35) și cu origine probabilă (cf. TDRG, v.sl. *miskū*, rus. *mesk* alb. *mushk*).

¹⁴ Această clasificare am efectuat-o pe baza dicționarului lui Tiktin.

¹⁵ Deși Tiktin oferă, ca primă atestare pentru termenul *balaur*, anul 1480, Mihăilă 2006: 24 îl datează între 1337-1340.

¹⁶ Forma *Albina*, ca toponim (de fapt, hidronim), este atestată în 1428, cf. BOGDAN, DLRV.

117, 12), *arete* (1564, Coresi, *Cazania* I), *arici* (1529 DERS), *armăsar* (1588 DIR), *asin* (1551/3 ES), *aspidă* (PS. SCH., 57, 4), *barză* (1502 DOR), *bătlan* (1580 DERS), *bivol* (1568 DERS), *bogză* (1528 DERS), *broască* (1528 DOR), *cal* (PS. SCH.), *câine* (1535 DRHB), *cârstei* (1577 CORESI PS, 104, 39), *cerb* (1506 G. LEX.), *chit* (PS. SCH., 8:77), *cocoș* (1544 DERS), *corcodel* (1591 DOR), *erodion* (PS. SCH. 103:17), *furnică* (1521 DERS), *găină* (1507 DLRV), *glișan* (1564 BGL), *ied* (1549 BGL), *iepure* (1502 DERS), *inorog* (PS. H. 21, 22), *junc* (PS. SCH. 67, 31), *lăcustă* (PS. SCH. 104, 34), *leu* (1519 DERS), *mascur* (1507 DERS), *miel* (1532 DERS), *mușcoi* (PS. H. 31:9), *molie* (CV 66a, Jak. 5:2), *muscă* (PS. SCH. 104:31), *mușiță* (PS. SCH. 104:31), *omidă* (PS. SCH. 104, 33), *onagru* (PS. SCH. 103, 11), *onochentavru* (1683 DOS. VS. Oct. 23; 79a), *pasăre* (CV, Iac. 3:7), *păduche* (1581/2 PO 203, Ex. 8:18), *păianjen* (PS. SCH. 89, 9), *peșcar* (1551/3 ES 3a; Mt. 4:8), *pește* (CV. Iac. 3:7), *porumb* (1514 DERS), *potârniche* (1597 DIRA XVI/4, 154), *prepelită* (1581/2 PO), *scorpie* (1561 CORESI, TE 143 a; Luca 11:12), *schimen* (PS. SCH. 56:5), *sobol* (1594 DIR), *struț* (1588 DIR), *șarpe* (1501 DERS), *șoarece* (1581 PRL 208 b), *telegar* (1533 DERS), *turturea* (PS. H. 83:4), *vasilisc* (PS. SCH. 90: 13), *vierme* (PS. SCH. 21:7), *viespe* (1581/2 PO 257; Ex. 23:28), *vrub* (1688 BIBLIA), *vultur* (PS. SCH. 102:5), *zmeu* (1510 DRHB II, 157); e. termeni din secolul al XVII-lea: *babiță* (1688 BIBLIA), *boaghe* (1698 CANT.), *brehnace* (1688 BIBLIA), *caie* (1688 BIBLIA), *car(iu)* (1654 NEAGOE ÎNV. 185a), *catâr* (1649 MARD.), *cărăbuș* (1683 DOS. PAR. Joel 2, 25), *cârțiță* (1649 MARD.), *chițoran* (1688 BIBLIA), *ciub* (1688 BIBLIA), *ciută* (1651 PSALT. 28:9), *crocodil* (1645 HERODOT 103), *dibor* (1645 HERODOT 111), *dragon* (1675 MIR. COSTIN, LET. I, 344), *elefant* (1688 BIBLIA), *gripsor* (cu forma *zgripsor* - 1620 ALEXANDRIA), *guș(iu)* (1581 PRL, 208a), *herete* (1600 H. I, 281), *lebedă*¹⁷ (1670 ANON.CAR.), *leopard* (1683 DOS. VS.), *lilic* (HERODOT 1645, 114), *lipitoare* (1637 PUMNUL LEPT. I, 439), *mămuță* (1645 HERODOT 269), *măgar* (1620 MOXA, HC I, 372), *mâță* (1600 HC I, 291), *melc* (1600, I, 291), *năpârcă* (CV, Fpt. Ap. 28:3), *neiasită* (1651 PSALT. 28:9), *nevăstnică* (1640 PRAV. GOV.), *pelican* (1642 CAZ.GOV., GCR I, 102), *pil* (1649 MARD.), *pisică* (1640 PRAV. GOV.), *pupăză* (1633 DERH XXIV, 91), *rândunică* (1645 HERODOT 99), *salamandă* (1680 FL. DAR. 66), *șomâc* (1670 ANON. CAR.), *șorliță* (1688 BIBLIA), *tăun* (1660 STAICU, 171), *țânțar* (1521 BGL), *unicorn* (cca 1660 ap. TAMAS ET. WB), *vătui* (1611 STEFANELLI 1), *vier* (1673 DOS. PS. V. 79:35), *viperă* (1648 NTB Apg. 28:3), *zimbru* (1645 HERODOT); f. termeni din secolul al XVIII-lea: *cameleon* (1705 CANT. IST. 187), *cămilopardos* (atestat de TDRG, cu forma *camilopardal*, în 1705 CANT. IST. 187), *cocostârc* (1703 GCD), *cucuvea* (1705 CANT. IST. 16), *dromader* (1790 UT), *hipopotam* (1785 UN), *pajăre* (1705 CANT. IST. 108), *șacal* (1705 CANT. IST.); g. termeni din secolul al XIX-lea: *antilopă* (1832, Golescu, *Condica limbii românești*), *batcă* (cu sensul de 'Pelikan' - 1852 STAM V.), *bufniță* (1840 HEL.), *bubă* (1800 BUDAI-DELEANU), *corlă* (1825 B.), *gazelă* (ALECSANDRI, P.I., 320, cf. MDA; nu e consemnat de TDRG), *ibis* (TEODOREANU, M. II, 119, cf. MDA; nu apare în TDRG), *leviatan* (AMFILOHIE, G.F., 299, cf. MDA; nu-l găsim atestat în TDRG)

¹⁷ Termenul pare a fi atestat mai devreme în Ms. 45 (text redactat probabil între 1661-1664).

mistreț (1806 KLEIN), *panteră* (1823 BOBB), *șobolan* (1841 POEN. II, 494), *uligaie* (1862 PTB).

În această clasificare, o primă observație care se poate face este aceea că 38 de lexeme (adică 21,35%) sunt atestate pentru prima dată în textele biblice cercetate de noi și aceștia sunt: *albină*, *aspidă*, *babiță*, *brebnace*, *caie*, *cal*, *cărăbuș*, *cârstei*, *chit*, *chițoran*, *ciuh*, *elefant*, *erodion*, *inorog*, *junc*, *lăcustă*, *mășcoi*, *molie*, *muscă*, *mușțită*, *năpârcă*, *omidă*, *onagru*, *pasăre*, *păduche*, *păianjen*, *pește*, *prepelită*, *schimen*, *șorliță*, *turturea*, *vasilisc*, *vier*, *vierme*, *viespe*, *viperă*, *vruh*, *vultur*.

O a doua observație care se poate face este că unele atestări făcute de Tiktin sunt mai târzii decât cele care apar în textele biblice. Cuvântul *batcă*, cu sens de ‘Pelikan’, atestat de Tiktin în secolul al XIX-lea, apare în textul Ms. 45, cu același sens (Lv. 11:16). Deși TDRG dă ca primă atestare pentru termenul *boaghe*, cu sensul de ‘Eule’, textul lui Cantemir, *Divanul sau gălceava înțeleptului cu lumea*, acesta este întâlnit în textul biblic cu atestare anterioară: Ms. 45, Lv. 11:16, fiind sinonim cu *bogză*, din BB 1688 și Ms. 4389. Întrucât nu toate lexemele apar în dicționarele studiate, am încercat să clasificăm termenii aceștia, în funcție de prima atestare din textul biblic. Trebuie să precizăm faptul că raportarea nu este exhaustivă, întrucât nu am avut la dispoziție toate textele biblice, ci doar anumite versiuni. Astfel, cuvântul: *caie*, deși are ca primă atestare BB 1688, îl regăsim și în Ms. 45 și Ms. 4389, Lv. 11:14. Aceeași atestare este dată și pentru termenul *brebnace*, care, de fapt, apare și în Ms. 45, Lv. 11:14, Iov. 15:23. Deși cuvântul *bubă* e menționat în B 1795, Lv. 11:15, Dt. 14:15, totuși TDRG îl atestă abia în 1800, la Ion Budai-Deleanu. Cuvântul *corlă* este atestat într-o notă de-a lui Micu în B 1795, Lv. 11:17 (nota b), însă TDRG îl atestă abia în 1825. Pentru termenul *cameleon* TDRG dă ca primă atestare textul lui Cantemir, *Istoria ieroglifică*, însă termenul este atestat în textul biblic cu formele *hameleon* (Ms. 45, Lv. 11:30), împrumut direct din greacă și atestat și de DA, *hamelion* (Ms. 4389, BB 1688, Lv. 11:30) și *hameleii* (Ms. 45, BB, Sof. 2:14). Ca în cazul precedent, termenul *camelopard*, cu forma *cămilopardos*, este atestat în textul biblic în Ms. 45, Ms. 4389 și BB 1688, Dt. 14:5, însă nu apare în TDRG cu această formă, iar DA nu-l atestă. Cu toate că TDRG oferă ca primă atestare pentru termenul *cărăbuș* anul 1683, în lucrarea lui Dosoftei, *Parimiile de preste an*, totuși se cuvine să precizăm că termenul apare și în lucrarea mitropolitului *Psaltirea de-nțăles* (1680), Ps. 104:33. Termenul *leviatan*, nefiind atestat de TDRG, nu am putut preciza cu exactitate când a fost consemnat prima dată. Putem, însă, spune faptul că acesta apare în textul biblic, în Vechiul Testament, B 1991, Iov. 3:8; 27:1; 41:1; 41:12, cu sensul de ‘monstru marin, având ca simbol întruchiparea răului (cf. DLR, s.v.)’. Întrucât cuvântul *neiasită* nu e atestat în TDRG, ci doar în DLR cu sensul de ‘pelican’ (*Pelecanus onocrotalus*), se cuvine să menționăm că, în textul biblic, apare în PH, 101:7. Termenul *pajură* este atestat pentru prima oară de TDRG la Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, însă el este consemnat și în Ms. 4389, Lv. 11:14. O categorie aparte o reprezintă cuvintele neatestare în dicționare (19 lexeme): *aliet*, *asidă*, *atachis*, *ch(i)erast*, *fasec*, *furnicoleu*, *ghipă*, *hagab*, *haradrion*, *hargol*, *hirogrilion*, *măgarotaur*, *mujdei*, *nesa*, *porfirion*, *sirin*, *solam*, *stelin*, *thehim*.

În continuare, vom discuta cuvintele neatestat de dicționare, oferind totodată și atestările lor în textele biblice. Pentru acestea am propus o primă atestare, care este doar probabilă, întrucât nu am dispus decât de un anumit număr de versiuni biblice, iar sensurile le-am preluat din glosarele și indicii textelor respective (cf. BB-MON., B 1795). Vom da, între paranteze, doar etimologia greacă a cuvintelor, în conformitate cu edițiile parțiale și integrale parcurse. Pentru corectitudinea cercetării, am preferat să nu marcăm accentul în cazul unor cuvinte cu o singură atestare (*hapax legomena*), deoarece acesta nu este evidențiat nici în dicționare, nici în versiunile biblice consultate.

1. **aliet** s.m. (< gr. ἀλιετός, *ov*; B 1795, Dt. 14:12). Cuvântul nu este atestat în dicționare, însă este un împrumut echivalat după FRANEKER τὸν ἀλιετόν, care este un cuvânt compus (gr. (ῆ) ἄλς, ἄλος ‘mer’ și (ὀ) ἄετός, -*ov* ‘aigle’, BAILLY). Lexemul e atestat în B 1795, cu sensul de ‘vultur’ (Dt. 14:12). În B 1795, Lv. 11:13, cuvântul apare ca un calc lexical-semantic sub forma *aliet de mare* și glosat cu sensul de ‘vultur de mare’. Substantivul *mare* este redundant, întrucât este conținut în compunerea cuvântului *aliet*. Nu am marcat accentul, deoarece cuvântul nu este atestat nici în dicționare și nu e accentuat în textul lui Micu. Acest termen apare și în sintagma *aliet de mare* (B 1795, Lv. 11:13), care este un calc lexico-semantic, sintagmă calchiată după SEPT. VEN., FRANEKER, *ibid.*, τὸν ἀλιέτον < gr. (ὀ) ἀλιέτος, -*ov* (cuvânt compus din două substantive (ῆ) ἄλς, ἄλος ‘mer’ și (ὀ) ἄετός, -*ov* ‘vautour’, BAILLY), VULG. *haliaetum*.

2. **asidă** s.f. (< gr. ἀσίδα). Cuvântul nu este atestat în dicționare, însă sensul lui de ‘cocostârc’ poate fi identificat din glosarul de la B 1795. Acest împrumut, însă, este o echivalare după FRANEKER ἀσίδα cu sens probabil de ‘cocostârc’. Substantivul apare cu două ocurențe în Ms. 45, BB 1688, B 1795, Iov. 39:13; Ier. 8:7. Termenul ebraic, după care s-a echivalat cel grecesc, este *basidhah*, cu sensul ‘pasăre migratoare, barză albă’ (cf. SEPT. NEC. VI/I: 380, DB: 45).

3. **atachís** s.m. (< gr. ἀτάκις, Ms. 45, BB 1688, B 1795, Lv. 11:22). Cuvântul este un *hapax legomenon*, identificându-se și cu varianta lexicală *atichis*¹⁸ (Ms. 4389, *ibid.*), cf. VULG. *attacus* și neatestat în dicționare. Acesta este un substantiv împrumutat după FRANEKER ἀτάκιον (gr. (ὀ) ἀτάκις, cu sensul de ‘șopârlă’, Munteanu 2008: 111). Substantivul articulat *atachisul* e atestat în Ms. 45, BB 1688, B 1795, iar în Ms. 4389 apare cu forma articulată *atichísul* (Lv. 11:22); sensul acestuia este glosat în B 1795 ca ‘specie de lăcuste’ (‘Heuschreckenart’, ‘espèce de sauterelle’, cf. *Indice*, BB-MON.LV.).

4 **cherást** s.m. (< gr. κέραστος, < fr. *céraste*; B 1795, Ms. 45, Pild., 23:32). Cuvântul este un termen rar întânit în textul sacru, fiind un împrumut după FRANEKER (ὄπο) κέραστος < gr. (ὀ) κέραστος, -*ov*¹⁹, neatestat în dicționare cu această variantă lexicală, cu excepția unei atestări din MDA cu forma *cerast*, cu sensul ‘vipera

¹⁸ E. Munteanu identifică și forma *attacul* (HELIADÉ), cf. Munteanu 2008: 111.

¹⁹ În LS și BAILLY, nu am găsit cuvântul cu sens de ‘șarpe veninos’, ci doar cu sensul ‘borned’ (LS) de la cuvântul κεραστής, -*ov*.

foarte veninoasă din Africa și Asia’ și glosat și în *Biblia* lui Micu cu sensul de ‘șarpe veninos’. În BB 1688, *ibid.*, apare cu varianta fonetică *chierăst*. În textul sacru, acest substantiv este folosit doar ca termen de comparație: *ca de ch(i)erăst să varsă lui veninul* (Ms. 45, BB 1688, *ibid.*). În ediția VULG., se întâlnește forma *regulus*, având sensul de ‘vasilisc (șarpe)’, cf. GUTU. Jehuda Feliks a identificat, în textul biblic, două specii de cherast, care trăiesc în regiunile nisipoase ale Iordaniei: *Cerastes cerastes* și *Cerastes vipera*, ambele denumiri după ebr. *shephiphon*, cu sensul onomatopeic de imitare a sunetului scos de această specie de șarpe ‘scraping’ (1962: 102, 106).

5. **faséc** s.m. (< gr. *φασέκ*). Cuvântul *faséc(ul)*, cu sensul ‘miel jertit de Paști’ (BB 1688, Ms. 45, B 1795, 2 Cr. 30:15, 17; 35:1, 6, 11, 13, 16), apare și cu sinonimul *paștile* (BB 1688, Ms. 45, B 1795, Ezd. 6:20), toate formele fiind echivalente după FRANKF., FRANEKER, (*τὸ φασέκ*, termen neidentificat în dicționarele de greacă consultate. În VULG., identificăm substantivul propriu *Phase*, o transpunere literală a termenului grecesc. În B 1991, în toate contextele, este redat prin sintagma *mielul Paștilor*, cu excepția versetului 2 Cr. 35:16, unde identificăm substantivul propriu *Paștile*. *Mielul pascal* era un animal fără meteahhnă, mascul, în vârsta de un an. Cu acest *miel pascal*, neprihănit „fără pată, fără păcat”, se identifică Iisus (Cocagnac 1997: 176).

6. **furnicoleu** s.m. (calc după gr. *μύρμηξ, -ηκος* ‘fourmi’ și *λέων, -οντος* ‘lion’). *Furnicoleul* este o ciudată bestie, cu formă fenomenală (cf. Ciccarese 2002: 11), despre care se spune că este „o glumă a naturii”, care echivalează gr. *μυρμηκολέων*, după ebr. *layish*, care, de fapt este un termen rar, cu sens de ‘leu’, care ar sugera, în mod simbolic, pe de o parte, bunătatea *furnicii*, iar pe de altă parte, răutatea și sălbăcia *leului* (*ibid.*: 407, 409). Unii consideră că nu este un animal, iar alții sunt de părere că este un animal cu origine marină sau terestră (*ibid.*: 409). Se spune că se condamnă singur la înfometare datorită naturii mamei, care este ierbivoră, și a tatălui, care este carnivor²⁰ (*ibid.*: 413). Herodot credea despre acest hibrid că este „un animal rămător” oriental și care avea talia cuprinsă între *câine* și *vulpe*, asociat cu o *marmotă*, cu *furnica indiană* sau cu *grifonul* (*apud* Physiologus 2005: 146). Simbolurile acestuia sunt ipocrizia și duplicitatea (*ibidem*: 148).

7. **ghipă** s.f. (< gr. *γύψ, γυπός*, Ms. 45, BB 1688, Dt. 14:13), după SEPT. VEN., FRANKF. *τὸν γόπα* (Lv. 11:14) și *γυπός* (Iov. 28:7) < gr. (*ὁ*) *γύψ, γυπός*, cu sensul de ‘vautour’, BAILLY, ‘vulture’, LS; VULG. *vulturem* (Dt. 14:13), *vulturis* (Iov. 28:7). Acest cuvânt este redat și cu forma *gripsor* s.m. (BB 1688, Lv. 11:13; Dt. 14:12) și este un împrumut după FRANEKER, *ibid.*, *τὸν γόπα* < (*ὁ*) *γύψ, γυπός* ‘griffon, oiseau fabuleux’, BAILLY; VULG. *gryphem* < *gryps, grypis*, cu sensul de ‘grifon, animal fabulos cu trup de leu și cap de vultur’, GUTU. În *Vulgata de la Blaj*, se identifică forma *grif* (*apud* Iacob 2007: 104). Formele *ghipă* și *gripă* nu sunt atestate în dicționare cu sensul

²⁰ Isidor explică monstrozitatea numelui prin aceea că este un animăluț, considerat „dușman al furnicilor”, „leu pentru furnică” și „furnică pentru celelalte animale” (*apud* Physiologus 2005: 148).

de ‘pasăre’; a doua formă, totuși, apare în lexicoane, dar cu sens medical de ‘guturai epidemic, însoțit de căldură’ (cf. DLR).

8. **hagab** s.m. (transpunere literală a ebr. *hāghabb* ‘a ascunde, a învălui’, cf. *Comentarii*, BB-MON., III: 179, SEPT. NEC. I: 355, Usca 2003:60). Lexemele, cu forme articulate, *hagabul*, *hargolul* și *solamul*, pe care le regăsim în versiunea modernă a *Bibliei* (B 1991, Lv. 11:22), sunt *hapax legomena* și desemnează fiecare câte o ‘specie de lăcuste’. *Hagabul* are și sens de ‘lăcustă comestibilă’ și de ‘săritoare’ (MOLDOVEANU: 154, 405), fiind o specie care se facea nevăzută în locul în care se așeza (Usca 2003:60). În SEPT. VEN., FRANEKER, Lv. 11:22, am echivalat termenul cu gr. *ἀρῖδα* (< gr. *ἀρῖς*, *-ῖδος* ‘sauterelle’, BAILLY, ‘locust’, LS), cf. lat. *locusta* (VULG., *ibid.*).

9. **haradrion** s.m. < gr. *χαραδριός*, *-ov* (Ms. 45, Ms. 4389, BB 1688, Lv. 11:19; cu varianta *haradion*, B 1795, Lv. 11:19, Dt. 14:18), glosat în B 1795 cu sensul de ‘numele unei păsări, probabil fluierar, ploier sau păsarel’ (cf. ST.LV.: 21, BB 1688: LXXXVI). Denumirea științifică a acestei familii este *Charadrius*. Acesta este un împrumut după SEPT. VEN., FRANEKER *χαραδριόν* < gr. (*ὁ*) *χαραδριός*, *-ov* ‘pluvier, oiseau de ravin’, BAILLY sau ‘a bird dwelling in clefts’, LS. VULG. identifică forma substantivală *charadriion* (Lv. 11:19), *charadrium* (Dt. 14:8). *Ploierul* este o pasăre răpitoare de mici dimensiuni, vorace, care trăiește pe malul apelor (Munteanu 2008: 110). Physiologus o consideră o pasăre „misterioasă, complet albă”, fără „urme de negreală”, a cărei excremente vindecă problemele oftalmologice (2005: 69).

10. **hargol** s.m. (transpunere literală a radicalului arab, *hargol* ‘a sări, a galopa’, cf. *Comentarii*, BB-MON., III: 179, Usca 2003: 60). Lexemul, cu forma articulată, *hargolul* (B 1991, Lv. 11:22) desemnează o specie de lăcuste săritoare, care este, de fapt, ‘o specie de șopârlă’ (Munteanu 2008: 111). Substantivul este redat în alte versiuni (Ms. 45, Ms. 4389, BB 1688, B 1795, *ibid.*) printr-un calc *cel ce să bate cu șerpui* (cf. 4.2.2.4). Această specie are sensul de ‘săritoare’ sau ‘cal de iarbă’ (MOLDOVEANU: 158, 405). Philon crede că această specie este un simbol al echilibrului și „al luptei constante împotriva neînfrânării plăcerilor” (*apud* SEPT. NEC. I: 355).

11. **hirogrilion** s.m. (< gr. *χοιρογρόλλιον*, *-ov*; B 1795, Dt. 14:7). Cuvântul este un *hapax legomenon*, neatestat de dicționare. El este consemnat, în textul sacru, cu formele *hirogrilion* (B 1795, Lv. 11:5) și *hirogrulium* (Ms. 45, Lv. 11:5), glosat pe margine „ariciul”, „gliganul”, fiind un împrumut după SEPT. VEN., FRANEKER *χοιρογρόλλιον* < (*ὁ*, *ἡ*) *χοῖρος*, *-ov* ‘petit porc, cochon engraisé, porc’ și *γρολλίζω* ‘grogner (en parlant d’un porc)’, BAILLY. VULG. utilizează lexemul *choerogryllus*, cu sensul de ‘arici’, GUTU. Cuvântul *hirogrulion* Ms. 45, Lv. 11:5, cu formele *hirogrilion* B 1795, Lv. 11:5, redat și *hirogril* B 1795, Dt. 14:7, este glosat în B1795 cu sensul de ‘numele unui mamifer’. Substantivul *hirogrilion* desemnează, probabil, animalul numit *arici* (Ms. 4389, BB 1688, Lv. 11:5). Nu am marcat accentul pe substantivul *hirogril*, întrucât termenul nu e atestat în dicționare și nu e accentuat nici în text. Singura variantă accentuată este cea din Ms. 45 (*hirogrulium*), cf. BB.-MON. Interesantă ni s-a părut opțiunea de traducere a lexemului din *Vulgata de la Blaj* (1760-1761), prin forma *ferogrinal* (*apud* Iacob 2007: 104).

12. **măgarotaur** s.m. (calc după gr. *ὄνος* ‘măgar’ și *ταῦρος* ‘taur’; Ms. 45, Is. 13:22; 34:11, 14), care calchiază FRANKF., FRANEKER, *ibid.*, *ὄνοκένταυρος* (cuvânt compus din două substantive gr. (*ὁ*) *ὄνος*, -ov ‘âne’ și *κένταυρος*, -ov ‘centaure, un monstru moităie homme, moităie cheval’, BAILLY, care este simbolul răutății lumești, cf. Aga 2005: 79). Trebuie menționat că VULG. pentru *măgarotaur* are doi termeni diferiți: *sirenes* (Is. 13:22), *onocentauris* (Is. 34:14). BB 1688 optează pentru traducerea lexemului prin împrumut: *onocentavrii* (Is. 13:22; 34:11), cu varianta *onocentavri* (Is. 34:14). În același mod traduce și S. Micu, care preferă forma *onocentaori* (B 1795, *ibid.*).

13. **mujdeî** s.m. În dicționare nu regăsim sensul de ‘măgar’ din textul biblic; în dicționare apare doar cu sensul de ‘preparat alimentar din usturoi pisat, oțet (sau apă) și sare, care servește ca adaos la unele mâncăruri’, cuvânt format pe teren românesc, prin compunere din *must* + *de* + *ai*, cf. DLR, MDA) Deși cuvântul *mujdei* este prezent în dicționare, totuși acesta nu este atestat cu sensul de ‘măgar’, cum apare în textul biblic (PS. 31:9). TDRG atestă termenul în 1726 PAȘCA N. 285 numai cu sens de ‘Knoblauchpaste’. În PS.SCH. 31:9 e menționat cu o singură ocurență, ca termen de comparație: *Nu fîrereți ca calul și mujdeîul ce n-au mente*, iar în PS.SL.-ROM. e consemnat prin sinonimul *mășcoî*: *ca mășcoiul ce n-au mente*.

14. **nésa** s.f. (< gr. *νέσσα*; Ms. 45, BB 1688, B 1795, Iov. 39:13). Cuvântul îl regăsim în contextul: *Aripa celor ce să veselesc, neelása²¹, de va zămislî asîda și nésa?* (B 1688, *ibid.*) și este un împrumut după FRANKF., FRANEKER, *ibid.*, *νεσσα*, iar în VULG. apare *accipitris* < *accipiter*, -tris, cu sensul de ‘uliu, șoim’ (cf. GUTU). Sensul acestui lexem l-am aproximat, prin comparație cu sensul cuvântului *accipiter*. Acest lexem nu este consemnat în niciun dicționar al limbii române și nici în dicționarele grecești consultate, fiind considerat un *hapax legomenon*. În textul modern (B 1991, *ibid.*), apare cu redarea *struț*.

15. **porfirión** s.m. (<gr. *πορφύριον*, -ωνος). Se remarcă prezența acestuia în textele biblice din secolele al XVII-lea (Ms. 45, Ms. 4389, BB 1688, Lv. 11:18) și al XVIII-lea (B 1795, Lv. 11:18, Dt. 14:18). Cuvântul se constituie ca un termen rar (doar cu 2 ocurențe în textul sacru), fiind un împrumut după SEPT. VEN., FRANEKER, *ibid.*, *πορφύριον* < (*ὁ*) *πορφύριον*, -ωνος, cu sensul ‘a red-coloured water-bird’ (LS). În VULG., identificăm substantivul în cazul acuzativ *porphyrionem* < *porphyrio*, -onis ‘un fel de lișiță’, GUTU, referindu-se la ‘o găinușă de apă cu ciocul și labele roșii’, asemănătoare *lișiței* (Munteanu 2008: 110). Cuvântul *porfirion* (ebr. *raḥām* < *raḥam* ‘a fi tandru’, ar desemna o specie de *vultur*, de talie mică, a cărei denumire științifică ar fi *Vultur percnopterus*, cf. *Comentarii*, BB-MON., III: 179, SEPT. NEC. I: 353) nu este atestat în dicționare, el fiind glosat în B 1795 cu sensul de ‘pasăre de apă, probabil lișiță’. În BB 1688, apare cu accent marcat pe ultima silabă, *porfirión*, deși în greacă accentul este pe penultima silabă, iar în Ms. 4389 e glosat marginal cu

²¹ Termenul *neelása* este glosat de Micu drept „cuvânt jidovesc care înșămnează bucurie, săltare”.

o notă explicativă *pasărea soarelui* (vezi 4.2.3.6.). În B 1991 se întrebuintează forma *porfirionul* (Dt. 14:17). Denumirea științifică este *Fulica porphyris*.

16. **sirín** s.m. (< gr. (ῆ) *σειρήν*, -ῆνος, Ms. 45, BB 1688, B 1795, Iov 30:29). Acest cuvânt este un *hapax legomenon*, împrumutat după FRANKF., FRANEKER, *ibid.*, *σειρήνων* < (ῆ) *σειρήν*, -ῆνος, cu sensul ‘sirène, de jeunes femmes dont le corps se terminait en queue de poisson’, BAILLY. Acesta este redat în VULG. prin substantivul de gen masculin, numărul plural, *draconum* (*draco*, -onis, cu sensul de ‘balaur, șarpe mare, (pește) dragon marin’, GUTU). Termenul *sirin* se înregistrează în textul sacru, însă nu și în dicționarele românești, unde nu apare cu sens de ‘animal’ (în DLR, MDA are sensul de ‘trunchi de brad’, având și forma *șirin*). În B 1991, *ibid.*, această formă este identificată cu substantivul *șacali*. Am reperat termenul și cu forma *sirinél* (BB 1688, Is. 13:21) și *sirinele* (Ms. 45, *ibid.*). În același verset, în B 1795, *ibid.*, apare substantivul *sirini*. Deși în greacă apare lexemul *σειρῆνες*, cu referire la *sirene*²² (animale care trăiesc în mare), totuși, în traducerea românești, acest substantiv denumește ‘stafii ale pustului’, sintagmă numită concret prin lexemele: *struți, bufnițe sau șacali* (cf. SEPT. NEC. IV/II: 111-112).

17. **solam** s.m. (transpunere literală a radicalului ebraic, *sāl’ām* / *sol’ām* ‘cel ce înghite’, Usca 2003: 60, cf. *Comentarii*, BB-MON., III: 179, SEPT. NEC. I: 355). Specia de lăcustă comestibilă *solamul* este înregistrată în B 1991, Lv. 11:22, desemnată în BB 1688, Ms. 45, Ms. 4389 și B 1795, *ibid.*, prin diverse forme fonetice ale substantivului *atachis*, cf. 5.4.3. Ea are și sensul de ‘distrugător’ (MOLDOVEANU: 412), fiind o ‘specie de lăcustă vorace’ (Munteanu 2008: 111, cf. Usca 2003: 60). Termenul a fost preluat din versiunea ebraică în *Biblia Radu-Galaction* (Munteanu 2008: 111) și e menținut și în variantele moderne.

18. **steliu** s.m. (< lat. *stellio*, -onis). În B 1795, un termen rar întâlnit (*hapax legomenon*), atestat doar în acest text și cu o singură ocurență (Lv. 11:30), este cuvântul *steliul*, cu sensul ‘probabil nevăstuică’ (sens ce apare în glosarul din B 1795): *Chițoranul, și hameleonul și steliul*. Acest sens este prin analogie cu alte versiuni biblice unde, în același verset, apare *nevăstuică* (Ms. 45, Ms. 4389, BB 1688). Echivalarea cu această specie s-a făcut după gr. *χλαβώτης* (SEPT. VEN., FRANEKER, *ibid.*) ‘un soi de șopârlă’ (cuvânt compus din *χάλα* ‘cloven-hoof’, *βώτης* ‘cow-herd’, LS). Totuși, se pare că ar fi vorba de o specie de șopârlă (ebr. *ḵta’āb*, *Comentarii*, BB-MON., III: 180, cf. SEPT. NEC., vol. I: 356), care face parte din clasa *Lacertidae*, specie echivalată după lat. *stellio* (VULG., *ibid.*), care desemnează ‘(un fel de) șopârlă cu pete strălucitoare pe spate’, GUTU, *s.v.* Nu am accentuat cuvântul, întrucât nu este atestat în dicționare și nu este accentuat în text. Interesant este faptul că în

²² *Sirenele* sunt descrise astfel de Physiologus: „La moitié de leur corps a une forme humaine et l'autre moitié a l'apparence d'une oie” (2005: 116). După Pierre de Beauvais, aceste ființe, pe jumătate femei și pe jumătate pește, sunt simbolul femeilor care-i atrag pe bărbați, amăgindu-i cu vorbe înșelătoare pentru a-i săraci și ucide (*apud* Physiologus 2005: 119).

Vulgata de la Blaj se păstrează forma latinească, prin reduplicarea lui *l*, *stelliu* (apud Iacob 2007: 104).

19. **thehím** s.m. (< gr. *θεχέιμ*; BB 1688, 2 Cr. 9:21). Lexemul acesta nu este atestat în dicționarele consultate, nici în cele românești, nici în cele grecești, fiind un *hapax legomenon* după FRANKF. *θεχέιμ*. În VULG., identificăm forma substantivală *pavos* (*pavo*, *-onis*, cu sensul de ‘păun, pasăre consacrată Iunonei’, GUTU). Întrucât lexemul românesc nu este atestat, am echivalat înțelesul acestuia după sensul pe care îl are în latină ‘păun’.

Am avut în vedere două criterii de clasificare: **criteriul etimologic** (cuvinte de origine latină - moștenite; cuvinte autohtone; cuvinte împrumutate - de origine slavă / veche slavă, greacă, maghiară, franceză, turcă, germană, multiplă; cuvinte formate pe teren românesc / cu origine onomatopeică; cuvinte cu origine probabilă / necunoscută) și **criteriul primei atestări** (cuvinte din secolele al XIII-lea – al XIX-lea, cuvinte atestate pentru prima oară în textul biblic, cuvinte neatestare în dicționarele limbii române). O mare parte a acestui articol este dedicată discutării celor nouăsprezece zoonime care nu sunt atestate de dicționarele limbii române: *aliet*, *asidă*, *atachis*, *cb(i)erast*, *fasec*, *furnicolen*, *ghipă*, *bagab*, *haradrion*, *hargol*, *hirogrilion*, *măgarotaur*, *mujdei*, *nesa*, *porfirion*, *sirin*, *solam*, *steliu*, *thehim*.

Bibliografie

A. Surse

BB 1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Veciului și Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688, în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești, retipărită sub îngrijirea editorială a lui Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, vol. I, 2001, vol. II, 2002.

BB-MON. = *Biblia de la București (1688)*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, *Genesis*, Iași, 1988 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică); Pars II, *Exodus*, Iași, 1991 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică); Pars III, *Leviticus*, Iași, 1993 (autorii volumului: Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Elsa Lüder, Paul Miron, Eugen Munteanu); Pars IV, *Numeri*, Iași, 1994 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ion Florea, Elsa Lüder, Paul Miron); Pars V, *Deuteronomium*, Iași, 1997 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Eugenia Dima, Elsa Lüder, Paul Miron, Petru Zugun); Pars VI, *Iosue*, *Indicum*, *Ruth*, Iași, 2004 (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Ileana Campan, Eugenia Dima, Doina Grecu, Gabriela Haja, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron, Mioara Săcrieru Dragomir, Stela Toma. Consultant științific: N. A. Ursu); Pars VII, *Regum I, II*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2008 (autori: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Ion Florea, Elsa Lüder, Paul Miron); Pars XI, *Liber Psalmorum*, Iași, 2001 (autorii volumului: Al.

- Andriescu, Eugenia Dima, Gustavo Adolfo Loria Rivel, Elsa Lüder, Paul Miron. Consultant științific: N. A. Ursu).
- B 1795 = Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao, Blaj, 1795. Biblia de la Blaj, Ediție Jubiliară, 2000.
- B 1991 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.
- CV = *Codicele Voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Editura Minerva, București, 1981.
- DOS.PS.V. = Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Iași, 1673.
- DOS.PS.2007 = Dosoftei, *Psaltirea de-nțales (...)*, Iași, 1680. Text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2007.
- FRANEKER = *Η Παλαιά Διαθήκη κατά τους εβδομήκοντα. Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum, Secundum Exemplar Vaticanum Roma editum (...)*, summa cura edidit Lambertus Bos, Franeker, 1709.
- FRANKF. = *Τῆς Θείας Γραφῆς Παλαιάς Δηλαδῆ καὶ Νεάς Διαθήκης ἅπαντα - Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionibus aucta et illustrata, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes*, 1597.
- Ms. 45 = *Ms. 45*, Biblioteca filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45; consultat în BB-MON.
- Ms. 4389 = *Ms. 4389*, Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 4389; consultat în BB-MON.
- NTB 1648 = *Noul Testament de la Bălgrad (1648)*, cu titlul *Noul Testament sau împăcarea au Leagea Noao a lui Isus Hristos, Domnului nostru*, sub îngrijirea mitropolitului Simion Ștefan, reeditat, sub auspiciile Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de la Alba Iulia, în 1988 și în 1998.
- PH = *Psaltirea Hurmuzachi*, I, Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, II, Indice de cuvinte de Rovena Șenchi, Editura Academiei Române, București, 2005.
- PO, PO 2007 = *Palia de la Orăștie 1581-1582*, I, Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Alexandru Gafton, Sorin Guia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași 2005, II, Studii de Alexandru Gafton și Vasile Arvinte, Indice de Sorin Guia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“, Iași, 2007.
- PS.SCH. = *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, edițiune critică de I.- A. Candrea, București, 1916.
- PS.SL.-ROM. = Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei R.S. România, București, 1976.
- SEPT. NEC. I-VI = *Septuaginta* vol.1-6 (coord. Cristian Bădiliță ș.a.), 2004-2011, Polirom, Iași.
- SEPT. VEN. = *Η Θεία Γραφή δηλαδῆ Παλαιάς καὶ Νεάς Διαθήκης Ἀπάντα – Divina Scriptura nempe Veteris ac Novi Testamenti Omnia. A viro doctissimo recognita et linguarum peritissimo diligenter recognita, et multis in locis emendata, variis; lectionibus ex diuersorum Exemplarum collatione decerpitis, et ad Hebraicam veritatem in veteri Testamento reuocatis aucta et illustrata*, παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἑξ᾽ Ἰωαννίνων, Venetia, 1687.

VULG. = *Biblicorum Sacrorum juxta Vulgatam clementinam nova editio* (...), curavit Aloisius Grammatica, Typis polyglotis Vaticanis, 1929. [textul imită ediția *Biblia ad vetustissimam exemplaria castigata* (...), Antverpie, ex officina Christophori Platini, 1565, utilizat de autorul Ms. 4389].

B. Dicționare

- BAILLY = A., Bailly, *Dictionnaire Grec-Français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, 1996.
- BOGDAN = Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, Tipografia cărților sfinte, Institutul de studii și cercetări balcanice, Seria filologică, Nr. 1, București, 1946.
- CADE = I.-A.Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, Editura Cartea Românească, București, 1931.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Atelierele Grafice Socec & Comp., București, 1914.
- CIHAC I, II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*, vol. I, Réimpression de l'édition de 1870, Biblio Verlag, Frankfurt, vol. II, *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Frankfurt, 1879.
- DA = *Dicționarul limbii române*, întocmit și publicat sub îndemnul și cu cheltuiala Majestății sale regelui Carol I, Tomul I, Partea I, A-B, Partea a II-a, C, Tomul II, Partea I, F-I, J, București, Editura Academia Română, 1913-1948.
- DER = *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudor Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I. O., București, 2007.
- DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)*, Serie nouă, București, Editura Academiei Române, 1965-2009. (au apărut tomurile corespunzătoare literelor D, E, M, N, O, P, R, S, Ș, T, U, X, Y, Z).
- DLRV = G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, Editura Enciclopedică română, București, 1974.
- DOBRIDOR = Gheorghe Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, Editura Teora, București, 1998.
- DOOM² = *Dicționarul ortografic, ortoepic, ortografic și morfologic al limbii române*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.
- DȘL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, ediția a doua, Editura Nemira, București, 2005.
- GUTU = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- LS = H.G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, with a revised Supplement, Oxford, 1996.
- MDA = *Mic dicționar academic*, vol. I (A-Me), vol. II (Mi-Z), Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.
- MOLDOVEANU = Nicolae Moldoveanu, *Dicționar biblic de nume proprii și cuvinte rare*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Casa Școalelor, București, 1995.
- PUȘCARIU = *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen von Sextil Pușcariu*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.

- ȘAINEANU = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Editura Litera, Chișinău, 1998.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, Band I A-C, Band II, D-O, Band III, P-Z, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron Lieferung 1, Einleitung, Bibliographie, Abkürzungen, Autorenliste, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1986-1988.

C. Literatura de specialitate

- Bidu-Vrânceanu, Forăscu 1988 = Angela Bidu-Vrânceanu, Narcisa Forăscu, *Cuvinte și sensuri (Polisemia. Sinonimia. Antonimia prin exercițiu)*, Editura Științifică și Pedagogică, București, 1988.
- Brâncuș 1983 = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Ciccarese 2002, 2007 = Maria Pia Ciccarese, *Animali simbolici. Alle origini del bestiario cristiano, I (agnello-gufo)*, Bologna 2002, *II (leone-zanzara)*, Bologna, 2007.
- Cocagnac 1997 = Maurice Cocagnac, *Simbolurile biblice. Lexic teologic*. Traducere din franceză de Michaela Slăvescu, Editura Humanitas, București, 1997.
- Densusianu 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I *Originile*, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, Ediție îngrijită de J. Bick, Editura Științifică, București, 1961.
- Dimitrescu 1978 = Florica Dimitrescu (coord.), Pamfil, Viorica, Barborică, Elena, Cvasnâi, Maria, Theodorescu, Mirela, Călărășu, Cristina Marta, Mihai, Ruxândoiu, Liliana, Toma, Elena, *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.
- Feliks 1962 = Jehuda Feliks, *The animal world of the Bible*, translated into English by Pinhas Irsai, published by „Sinai”, Tel-Aviv, 1962.
- Iacob 2007 = Niculina Iacob, *Bogăție lexicală și expresivitate în Vulgata de la Blaj (1760-1761)*, în „Analele Universității «Ștefan cel Mare» - Suceava”, Seria Filologie, A. Lingvistică, Tomul XIII, Nr.1, Editura Universității din Suceava, 2007, p. 101-110.
- *ILR II = *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1969 (ediție coordonată de Al. Rosetti, B. Cazacu, I. Coteanu).
- Ionescu 1985 = Adriana Ionescu, *Lexicul românesc de proveniență autohtonă în textele din sec. al XVI-lea-al XVII-lea*, București, 1985.
- Ivănescu 2000 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ediția a II-a, Îngrijirea ediției, autori și indice de cuvinte: Mihaela Paraschiv, Editura Junimea, Iași, 2000.
- Marouzeau 1951 = J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique français, allemand, anglais, italien*, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1951.
- Mihăilă 2006 = Gheorghe Mihăilă, *Cuvintele de origine autohtonă în limba română. Discursul rostit la 20 ianuarie 2006 în ședință publică. Cu răspunsul Academicianului Eugen Simion*, Editura Academiei Române, București, 2006.
- Munteanu 2008 = Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Philippide 1923-1925, 1927-1928 = Al. Philippide, *Originea românilor*, Iași, vol. I, 1923-1925, vol. II, Iași, 1927-1928.
- Physiologus 2005 = Physiologus, *Le bestiaire de bestiaires*, texte traduit du grec, introduit et commenté par Arnaud Zucker, Editions Jérôme Millon, Grenoble, 2005.
- Russu 1970 = I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Editura Academiei Române, București, 1970.

- Șerban, Evseev 1978 = V. Șerban, I. Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Editura Facla, Timișoara, 1978.
- Toma 2004 = Ion Toma, *Limba română contemporană. Fonetică-fonologie, lexicologie*, Editura Fundației România de mâine, București, 2004.
- Usca 2003 = Ana Usca, Ioan Sorin Usca, *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți*, vol. III, *Leviticul*, Editura Christiana, București, 2003.